

PLANLI ESKİTME

Alişan BALTACI

DOI: [10.6084/M9.FIGSHARE.23535582](https://doi.org/10.6084/M9.FIGSHARE.23535582)

ŞUBAT 2012

Planlı eskitme; endüstriyel tasarımda kullanılan bir strateji ve yöntem olup ürünün belirli bir kullanım ömrünün ardından işlevini yitirmesi olarak tanımlanabilir. [1] Bu durumun üretici açısından çok açık faydaları vardır. Öncelikli olarak tüketiciler bir ürünü hissettikleri bir ihtiyacı gidermek adına satın almaktadırlar. Eğer bu ihtiyaç zamana yaygın bir ihtiyaçsa ürün planlanan zamanda ömrünü doldurduğunda tüketici tekrar bu ihtiyaçla karşı karşıya kalacaktır. Dolayısı ile yeniden satın alma davranışı göstermesi gerekecektir.

Diğer taraftan gelişen teknoloji ile birlikte kavram daha farklı boyutlar da kazanmıştır. Özellikle teknoloji geliştiren firmalar uzun dönemde piyasaya sürecekleri ürünleri önceden tasarlamakta ve en düşük özellikliden başlayarak belirli periyotlarla piyasaya sürmektedirler. Böylece piyasaya sürülen her yeni üründe bir önceki ürün daha vasıfsız, yeni ihtiyaçları karşılamaktan daha yoksun ve daha demode olmaktadır. Dolayısı ile kavram sadece belirli bir dönemde kullanılamaz hale gelen üründen, uzun süre kullanılabilmeyle beraber gelişen ihtiyaçları karşılamaktan bilinçli olarak yoksun kalacak şekilde tasarlanmış ürünleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Kavramın uygulamada ortaya çıkışının 1920-30 yılları arasında yaşanan kitlesel üretim mantalitesi ile aynı döneme denk geldiği düşünülmektedir. Kavram olarak ortaya çıkışı ise 1932 yılında Bernard London'un "*Ending the Depression Through Planned Obsolescence*" isimli eleştirel yazısıdır. [2] 1960 yılında Vance Packard'ın kaleme aldığı "*The Waste Makers*"da ise yazar kavramı iki şekilde ele almıştır; fonksiyonların eskitilmesi ve arzuların eskitilmesi. Arzuların eskitilmesi, psikolojik eskitme olarak da anılmaktadır. Bu kavram daha çok moda ve trend yönünden ürünlerin müşterilerin zihinlerinde eskitilmesi ile eş tutulmaktadır. Bu yaklaşım George Nelson'un söylediği "*üründe bir değişiklik yapılamıyorsa –muhtemelen fayda yönünden demek istiyor- stilinde bir değişiklik yapılarak bir yanilsama oluşturulur*" ile örtüşmektedir.

Thomas Edison tarafından ampulün 1500 saat ömürlü olarak piyasaya sürülmesinden sonra 2500 saate kadar çıkması ve daha sonra yaratma yerine, eskitmeyle görevlendirilen mühendisler tarafından zamanla 1000 saate düşmesi, endüstri tarihinde “*planned obsolescence*” konusunda açılan ilk dava olarak görülüyor. İnternet çağının en tanınmış örneği de Neistat Brothers tarafından başlatılan, sonra dava konusu olan bir iPod kampanyasıymış.[3]

Firmalar açısından bakıldığında konunun genel olarak iki boyutu öne çıkmaktadır. Birincisi, müşterilerin tekrar satın almalarına sebebiyet verdiğinden satışların ve buna bağlı olarak karın artacağı inancıdır. Diğeri ise planlı eskitmeye tabi tutulan ürünün Ar-Ge maliyetinin, yeni ürünler için gereken Ar-Ge maliyetlerinden daha düşük olmasıdır. Diğeri taraftan bu tip stratejiyi uygulayacak firmaların başarılı olabilmeleri için oligopol tarzı piyasalarda faaliyet göstermeleri kendi menfaatlerinedir. Böylece ürün ikame edileceği zaman yine kendilerinden bir alım yapılacağı ihtimali yüksek olacaktır.

Tüketiciler yönünden bakıldığında ise ortada oldukça etik dışı bir uygulama olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Planlı Eskitme genellikle iki şekilde gerçekleşir:

- a) Kasıtlı: Verimliliğin planlı olarak önlenmesi yoluyla ürünün kullanılmaz hale getirilmesi.
- b) Dolaylı: Üretimde maliyetten kaçınmak ve müşterilerin sürekliliğini sağlamak için çoğunlukla kalitesiz malzeme/ucuz tasarım yoluyla kâr amaçlı kestirmelere gidilir. Bu doğrudan adi mal olarak nitelendirilebilir.

Örneğin, Elektronik muhafaza için plastiğin kullanılması hem firma, hem de tüketici için ucuzluk demektir fakat bu malzemenin dayanıklılığı, örnek vermek gerekirse çok pahalı olan titanyum metale kıyasla azdır.

Üretimin önceki sürümlerinin artan verimliliğini dengede tutmak için yeni ürünlerin ve hizmetlerin sunulması işlevsel yararlarına ve sonsuz israfa bakılmaksızın daimi olmalıdır.[4]

Planlı Eskitme Türleri

Teknik ya da fonksiyonel eskitme: Ürünün ömrünü tamamlamasının ardından tamir-bakım yolu ile tekrar kullanıma hazır hale gelmesinin maliyetlerinin yenisini almaya denk

düşürülmesi ile yapılır. Genel olarak yedek parça, tamir ve bakım hizmetlerinin ücretlerinin yüksek tutulması ile gerçekleştirilir.

- Sistemik eskitme: Periyodik olarak ürünlerin daha üst versiyonlarının üretilmesi ve yeni ürünün eskisine olan üstünlüklerinin vurgulanması ile yapılır. Yazılım piyasasında sık görülmektedir.
- Stil eskitmesi: Ürün tasarımının sürekli olarak yenilenmesi ile uygulanır. Örnek olarak araba kasalarını her yıl yenileyen otomotiv üreticileri ve tekstil sektörü verilebilir.
- Bildirimle eskitme: Bu nadiren kullanılmakla beraber firmaların ürünlerine genelde dijital yöntemlerle ekledikleri ve belirli bir kullanım sonunda uyarı vererek ürünün değiştirilmesi gerektiğini söyleyen sistemler ile yapılmaktadır. Her ne kadar ürün kullanım ömrünü tamamlamadıysa da tüketici yaşadığı panik ile satın almaya yönelmektedir.
- Tüketerek eskitme: Bu tip eskitme, ürünün çalışması için ekstra bir başka ürüne ihtiyaç duyduğu durumlarda gerçekleşir. Örnek olarak bilgisayar yazıcılarının kartuşları verilebilir.

Tabi nihayetinde bunlar bizim iktisat adına bildiğimiz “*ihtiyaçların kıt kaynaklarla karşılanması*” kavramına oldukça ters düşüyor. Ya da başka bir deyişle iktisadın rasyonel düşünce yapısı ile çelişiyor. Öncelikle kıt kaynakların daha seri tüketilmesi sorunu baş gösteriyor. Diğer taraftan gerçekten ihtiyaç olup olmadığı tartışmalı bir takım ürünün insanların hayatında ihtiyaç haline getirilmesi gibi bir durum ortaya çıkıyor.

Bütün bunların ötesinde eskitilen ürünlerin ne olacağı ise çevrecilerin temas ettiği bir diğer sorun. Bu kadar kullanım dışı kalmış ürünün yaratacağı kirlilik üzerine ciddi tartışmalar yaşanmakta. Geri dönüşüm ise her zamanki gibi konuya yönelik olarak oldukça gündemde.

KAYNAKÇA

[1] http://www.computerinfoweb.com/computer_electronics/Blu_Ray.php

[2] http://en.wikipedia.org/wiki/Planned_obsolescence

[3] <http://www.haber7.com/haber/20110811/Planlamis-eskitme-ve-A-vatandaslik.php>

[4] <http://disturblog.com/genel/dongusel-tuketim-ihtiyaci.html>

<http://www.thedailygreen.com/environmental-news/latest/planned-obsolescence-460210>

*İlk Yayınlanma: <http://tantalosmaket.blogspot.com/2012/02/planli-eskitme.html>